

सङ्कथन विश्लेषणमा डेल हाइम्सको सिद्धान्त

डा. भरतकुमार भट्टराई

लेखसार

प्रस्तुत लेख सङ्कथन विश्लेषणको थालनी र त्यसको विकासमा डेल हाइम्सको नवीन सिद्धान्त सम्प्रेषणको जातिसिद्धान्तले थपेको योगदानको मूल्याङ्कनमा केन्द्रित छ। फर्थको भाषिक दृष्टि, ह्यारिसको सङ्कथन विश्लेषणमाथिको सर्वप्रथम विमर्श र मिचेलको विनिमय संरचनाको सूक्ष्म ढाँचालाई अँगालेर अगि बढेको सङ्कथन विश्लेषणको परम्परालाई नयाँ आयाम दिई डेल हाइम्सले मानवजातिले व्यवहार गर्ने भाषालाई सपिरले भनेभैँ मानवशास्त्रको अङ्ग तथा सस्युरले मानेभैँ सङ्केतविज्ञानको अङ्ग मान्दै सम्प्रेषणको जातित्व कसरी निर्धारित गरे अनि त्यसका आधारमा परम्परित व्याकरणको सीमाभन्दा माथि राखेर सांस्कृतिक सन्दर्भबाट हेर्दै सङ्कथनको स्तरमा व्याख्या गर्ने सैद्धान्तिक मान्यता विकसित गरे भन्ने समस्या यस लेखको रहेको छ तथा सो समस्याको समाधानार्थ सामग्रीको संयोजन र विश्लेषण गर्ने उद्देश्य यस लेखमा राखिएको छ। यसका लागि सङ्कथन विश्लेषणको सैद्धान्तिक आधार तथा डेल हाइम्सद्वारा प्रस्तुत सन् १९६२, १९६४ र १९७४ का कार्यहरूलाई विश्लेषणका प्रमुख सामग्री तथा तिनलाई सम्पुष्ट गर्ने विद्वान्हरूका अध्ययनलाई द्वितीयक सामग्रीका रूपमा प्रयोग गरिएको छ। लेखले निष्कर्षका रूपमा हाइम्स मानवभाषालाई बृहत् सम्प्रेषणात्मक घटकका रूपमा हेर्दै मानवको व्यवहारलाई जातिविशेषको पहिचान वा बोधका रूपमा विश्लेषण गर्ने अन्तर्दृष्टि भएका सङ्कथन विश्लेषक थिए र यो नवीन दृष्टि नै सङ्कथन विश्लेषणको परम्परामा उनको महत्त्वपूर्ण योगदान थियो भन्ने ठहर गरेको छ।

शब्दकुञ्जी : जातिसिद्धान्तका एकाइ, विनिमय संरचना, सङ्कथन विश्लेषण, सम्प्रेषणात्मक घटना, सम्प्रेषणको जातिसिद्धान्त।

[Dell Hymes's Theory in Discourse Analysis

Dr. Bharat Kumar Bhattarai

Abstract

This article focuses on the beginning of discourse analysis and the evaluation of the contribution of Dell Hymes' new theory of ethnography of communication to its development. Dell Hymes gives a new dimension to developing the tradition of discourse analysis by embracing Firth's linguistic vision, the first discussion on Harris's discourse analysis, and the subtle structure of Mitchell's exchange structure. The problem of this article is how Hymes believes that language is a part of semiotics as Saussure thinks it, and as Sapir says it, is an integral part of anthropology, how the ethnicity of communication was determined and on the basis of that, how he developed the theoretical notion of interpreting at the level

of discourse from the cultural context beyond the limits of traditional grammar and the purpose of this article is to combine and analyze the data to solve this problem. For this, the theoretical basis of discourse analysis and the works of 1962, 1964, and 1974 presented by Dell Hymes have been used as the main data of analysis and the study of the scholars who completed it as secondary data. The article concludes that Hymes was a synthesis analyst with an insight into human language as a broad communicative component and an analysis of human behavior as an identity or perception of a particular race.

Keywords: Units of Ethnic Theory, Exchange Structure, Configuration Analysis, Communicative Events, Communication caste theory

विषयपरिचय

परम्परालाई नियाल्दा जे. आर. फर्थका भाषाका अर्थ र सामाजिक व्यवहारको खोजतर्फ लाग्न प्रेरित गर्ने दृष्टिमा सङ्कथनको विश्लेषणमा अभिमुख गराउने धारणाको बीज पाइन्छ। त्यसपछि सन् १९५२ मा जेलिग ह्यारिसको सङ्कथन विश्लेषणमै केन्द्रित लेखले जग निर्माणको उल्लेखनीय दिशा पक्रिन्छ। सन् १९५७ मा टी. एफ. मिचेलले किनमेलको वास्तविक कुराकानीमा आधारित भाषिक विनिमयको संरचनाको विश्लेषणले सङ्कथन विश्लेषणमा नयाँ गति थप्छ। यसै पृष्ठभूमिमा सन् १९६२ र १९६४ मा प्रकाशित लेखहरूमा डेल हाइम्सको सङ्कथन विश्लेषणको सम्प्रेषणको जातिसिद्धान्त आएर सङ्कथन विश्लेषणको परम्परामा व्यापक प्रभाव पार्दै भाषिक विश्लेषणको नयाँ क्षितिज खोलिदिन्छ। यहाँ पूर्ववर्ती पृष्ठभूमिसहित मुख्यतः डेल हाइम्सद्वारा सङ्कथन विश्लेषणको परम्परामा थपेको नवीन योगदानलाई केलाउने सूक्ष्म प्रयास गरिएको छ। प्रस्तुत लेखको मुख्य समस्या भनेको डेल हाइम्सको सम्प्रेषणको जातिसिद्धान्त के हो र यसले सङ्कथन विश्लेषणको परम्परा र विकासमा के योगदान दियो भनी खोज गर्नु हो। यसैलाई उत्तर दिने गरी यस लेखमा डेल हाइम्सको सम्प्रेषणको जातिसिद्धान्तको परिचय दिनु र यस सिद्धान्तले सङ्कथन विश्लेषणको परम्परामा पुऱ्याएको योगदानको मूल्याङ्कन प्रस्तुत गर्नु प्रमुख उद्देश्य बनाइएको छ।

अध्ययनविधि

सङ्कथन विश्लेषणको सिद्धान्तका आधारमा डेल हाइम्सको सम्प्रेषणको जातिसिद्धान्तको व्याख्यात्मक वर्णन गर्ने गुणात्मक विधिको प्रयोग यसमा गरिएको छ। सामग्री सङ्कलन मूलतः पुस्तकालयीय कार्यबाट गरिएको छ। यसमा डेल हाइम्सका लेख तथा पुस्तकहरूलाई प्राथमिक स्रोत र द्वितीयक स्रोतका रूपमा हाइम्सको सम्प्रेषणको जातिसिद्धान्तका बारेमा लेखिएका लेख तथा पुस्तकहरू रहेका छन्। डेल हाइम्सको आगमन र योगदानलाई सबल रूपले स्पष्ट पार्न उनीपूर्वका सङ्कथनका विमर्शकारहरूलाई तुलनात्मक र ऐतिहासिक विधिद्वारा धारणासहित चिनाइएको छ।

डेल हाइम्सपूर्वको पृष्ठभूमि

यस खण्डमा हाइम्सपूर्वको पृष्ठभूमिलाई सङ्क्षेपमा देखाउन जे. आर. फर्थ, जेलिग ह्यारिस र टी. एफ. मिचेलको सङ्कथनसम्बन्धी धारणालाई प्रस्तुत गरिएको छ।

जे. आर. फर्थको भाषिक दृष्टि

सङ्कथन विश्लेषणको परम्परा र विकासको चर्चा गर्दा भाषाविद् जे. आर. फर्थसम्म पुगिन्छ। उनले भाषाविद्हरूलाई 'संवाद' को अध्ययनमा प्रेरित गरेर भाषाको प्रकार्य केलाउनतर्फ अग्रसर गराई वर्णनात्मक भाषाविज्ञानको मुख्य ध्यान अर्थको वर्णनमा केन्द्रित गराए। भाषा वस्तुतः समाजमा व्यवहार गर्ने र व्यवहार गर्न

सिकाउने प्रक्रिया एकैकाले भाषाविद्ले आफूलाई भाषा परिस्थितिको सन्दर्भमा अभिव्यक्त हुने प्रक्रिया हो भन्ने अध्ययनमा केन्द्रित गराउनुपर्छ (कौल्थार्ड, सन् १९८५, पृ. १) । खास परिस्थितिका सन्दर्भमा नै भाषाको प्रयोग अर्थपूर्ण हुने फर्थको विचार सङ्कथन विश्लेषणको बीज हो ।

जेलिग ट्यारिसको सङ्कथन विश्लेषणको विमर्श

‘सङ्कथन विश्लेषण’ (Discourse Analysis) पदावलीको सर्वप्रथम प्रयोग गर्ने अमेरिकाली संरचनावादी भाषावैज्ञानिक जेलिग ट्यारिस हुन् । उनले सन् १९५२ मा प्रकाशित आफ्नो लेखमा उक्त पदावलीको अर्थ स्पष्ट पाउँ के बताए भने सङ्कथन विश्लेषण समायोजित वा आपसमा उनीएका कथन (स्पिच) र लेखन (राइटिङ) को विश्लेषण गर्ने पद्धति हो (ट्यारिस, सन् १९५२, पृ. २) । यसले कसरी प्रमुख रूपहरू पुनरावृत्त भई वितरित हुन्छन् भन्ने विधि वा पद्धतिको खोज गर्छ (ट्यारिस, सन् १९५२, पृ. २; म्याक्कार्थी, सन् १९९१, पृ. ५) । लेखमा ट्यारिसका दुई उद्देश्यहरू थिए— वाक्यको तहभन्दा माथिको भाषाको छानबिन गर्नु र भाषिक तथा गैरभाषिक व्यवहारविचको सम्बन्ध केलाउनु । ट्यारिसको लक्ष्य थियो— पाठहरूभित्र कसरी भाषाका विशेषताहरू वितरित हुन्छन् भन्ने वर्णनका निमित्त युक्ति वा पद्धति प्रदान गर्दै पाठहरूका विशिष्ट प्रकारहरू वा विधाहरूमा र शैलीहरूमा तिनीहरू संयोजित हुने पद्धतिहरू देखाइदिनु (पाल्ट्रिज, सन् २०१२, पृ. २) ।

ट्यारिसका विचारमा विशेष परिस्थितिहरूमा प्रयोग गरिने भाषाका पद्धतिहरू खासखास प्रकारका हुन्छन् । सङ्कथनहरूले खास अर्थहरूलाई मात्र वितरित गर्दैनन् ती अर्थहरूसँग जोडिएका खास भाषिक विशेषताहरूलाई पनि प्रकाशित गर्छन् । ती अर्थहरू केके हुन् र कसरी भाषामा तिनीहरूको प्रकटन वा प्रतिनिधित्व हुन्छ भन्ने देखाउनु नै सङ्कथन विश्लेषणको केन्द्रीय दृष्टिकोण रहन्छ ।

ट्यारिसले ‘भाषिक र गैरभाषिक व्यवहारविचको सम्बन्ध’ प्रस्ट्याउँदै मानिसहरूले कसरी आफू संलग्न रहेको परिस्थिति वा परिवेशअनुसार कसैले भनेका कुराहरू वा अभिव्यक्तिहरूको व्याख्या गर्छन् र अर्थको बोध गर्छन् भन्ने खुलाए । उदाहरणका लागि वाक्य छ : The runway is full at the moment. (यतिखेर धावनमार्ग पूरै भरिएको छ) । यसको अर्थ खास सन्दर्भमा रहेका व्यक्तिहरूअनुसार फरकफरक हुन्छ । वाक्यको प्रयोग विमानस्थलको ट्राफिक कन्ट्रोलरले पाइलटका लागि गरेको भए यसको अर्थ हुन्छ : यतिखेर विमान अवतरण गर्नु असम्भव छ । पाइलटले बुझ्ने अर्थ उसकै परिवेशअनुसार व्याख्या गरेर बुझ्छ । तर यही वाक्य (The ... moment) विमानस्थलमा आफन्तको आगमनमा विमानलाई कुरेको कुनै साथीले उसको अर्को साथीलाई प्रयोग गर्दा यसको अर्थ बुझिन्छ : विमान अवतरण गर्न ढिला हुन्छ, परन्तु पाइलटको व्याख्याभै “विमान अवतरण यतिखेर नगर्नु” भन्ने निर्देशन बुझिँदैन । त्यसैले ट्यारिसका दृष्टिमा सङ्कथन विश्लेषण भनेको प्रयोगका क्षणको वा स्थितिको भाषिक अर्थको विश्लेषण हो । सङ्कथन विश्लेषणले प्रयोगका अवस्थाका सन्दर्भहरू र भाषाविचको सम्बन्धको ख्याल गर्दै त्यो विवरण-वर्णन र कथ्य-लेख्य दुवै अन्तर्क्रियाहरूको विश्लेषणसित गहिरो सम्बन्ध राख्छ । यसैले सङ्कथन विश्लेषणको सर्वप्रमुख उद्देश्य हुन्छ— पाठहरूको गहन बोध र मूल्याङ्कन गर्नु अनि तिनीहरू तिनका प्रयोक्ताहरूका लागि कसरी अर्थपूर्ण भए भन्ने बुझाउनु । यसले सन्दर्भ र सहभागीका विचको सम्बन्धबाट भाषिक पाठको अर्थ खोज्नुपर्छ भन्ने बुझाउँछ (पाल्ट्रिज, सन् २०१२, पृ. ३-४) ।

ट्यारिस रूपहरूको वितरणको पद्धतिलाई अँगाल्दै पाठभित्रका वाक्यका एकाइहरूको वितरणमात्मक पद्धतिको अध्ययन गर्ने विधिलाई सामान्यीकरण गरेर प्रस्तुत गर्छन् (कौल्थार्ड, सन् १९८५, पृ. ३) । उनका अनुसार जसरी नाम (ना) वर्गका अगि विशेषण (वि) वर्ग आउने समान वितरणमात्मक स्थान हुन्छ त्यसरी नै पाठभित्रका वाक्यका एकाइहरूको वितरण गरिने समान स्थान हुन्छ र त्यस

स्थानमा आउने एकाइले समान वर्गको प्रतिनिधित्व गर्छन्, जस्तै : कालो केटो, त्यो केटी, जो व्यक्ति, मेरो घर ।

ह्यारिसको प्रस्तावनाअनुसार वितरणात्मक विश्लेषणलाई वाक्यको तहभन्दा माथि संरचित सिङ्गो पाठका लागि सफलतापूर्वक प्रयोग गर्न सकिन्छ । वाक्यहरूबाट निर्मित संरचनात्मक अभिलक्षणहरू भएको कुनै पाठभित्र वितरणात्मक पद्धतिद्वारा सङ्कथनभित्रका रूपात्मक विशेषताहरूको अध्ययन गर्न सकिन्छ, जो विशेष प्रकारका सन्दर्भसित सहसम्बन्धगत तथ्यमा उनिएका हुन्छन् (ह्यारिस, सन् १९५२, पृ. ६) । यही उद्देश्यका लागि ह्यारिसले चार वाक्यको एक सङ्कथन पाठलाई उदाहरण बनाई सङ्कथन संरचनाको विश्लेषण गर्ने सामान्यीकृत पद्धति प्रस्तुत गरेर सङ्कथनको समतुल्य/समस्तरीय वर्गको संरचनाको विश्लेषण गर्ने आधार दिए । उदाहरण:

The trees turn here about the middle of autumn.

The trees turn here about the end of October.

The first frost comes after the middle of autumn.

We start heating after the end of October.

(ह्यारिस, सन् १९५२, पृ. ६)

म आगो सहन्छु अन्याय सहन्न

म तृष्णा सहन्छु तिरस्कार सहन्न

मेरो शिर उडाऊ बरु त्यो सहन्छु

तर कोही परायाले टेके सहन्न

(‘बनेको छ पहराले’ बोलको राष्ट्रगानको पाठांश, स्रोत : फेसबुक)

माथिका अङ्ग्रेजी वाक्यहरूबाट बनेको एउटा पूर्ण पाठका ती एकाइहरूलाई विश्लेषणका लागि टुक्राटुक्रा पार्न सकिन्छ, जो वितरणात्मक संरचनाका दृष्टिले समान छन् तर अर्थका दृष्टिले समान नहुन सक्छन् । वितरणात्मक दृष्टिले छुट्टयाउँदा सिङ्गो पाठका लागि ती समतुल्यताहरू, समरूपहरू वा समस्तरहरू मान्य, वैध वा व्याकरणिक हुन्छन् । माथिको अङ्ग्रेजीको पाठभित्रका सुरुका दुई वाक्यहरूमा the middle of autumn र the end of October को समरूपता स्थापित हुन्छ, जो

अर्थ एउटै भएकाले होइन कि तिनीहरूले समान परिवेश वा स्थान (सन्दर्भ) the trees turn here about लाई साभेदारी गरेकाले हो । अब दोस्रो चरणमा पहिला दुई वाक्यबाट उत्पन्न वा व्युत्पन्न भएका समरूपताहरूलाई पछिल्ला दुई वाक्यमा वितरणस्थानका दृष्टिले सारेपछि तिनकै जस्तै स्थानमा उक्त मूल सन्दर्भले प्रदान गरेको समरूपताको स्वीकृतिअनुसार the first frost comes / we start heating लाई समरूप संरचना the trees turn here सित समरूपमा रूपान्तरित तुल्याई गाँस्न सकिन्छ किनकि तिनका पछि समान परिवेश छ, after (ह्यारिस, सन् १९५२, पृ. ६-८) । त्यसैले समरूप वर्गका आधारमा उक्त चार ओटै वाक्यहरूको एउटै समान संरचना हुन्छ, त्यो हो- X वर्गको अनुसरण Y वर्गले अर्थात् क वर्गको पिछ्छा ख वर्गले गर्छ । यस्ता समरूप वर्ग प्रतिस्थापन हुन् ।

वास्तवमा यो समरूप वा समस्तरहरूको सम्बन्धन हो । यसै पद्धतिले पाठभित्रका वाक्यहरूले आपसमा कसिलो वा संसक्त सम्बन्ध स्थापित गर्छन् भन्ने सङ्कथन विश्लेषणको ढाँचा ह्यारिसले देखाइदिए । यही ढाँचाले कुनै पनि विश्लेषकले पाठका आधारमा समरूपहरूको शृङ्खला तयार गरेर आवश्यकतानुसार तत्कालै एउटा वा अर्को वर्गमा निर्धारित गर्दै सिङ्गो पाठका एकाइहरूमा विभाजित भएका नयाँ वर्गलाई चिनाई सङ्कथन विश्लेषणलाई अन्तिम रूप दिनुपर्छ । यस्तो विश्लेषणले पाठका निश्चित वाक्यहरूलाई केवल व्याकरणिक रूपले समस्तरीय वा समरूपात्मक वाक्यहरूमा रूपान्तरण गरेर देखाउँछ । सङ्कथन विश्लेषणमा जब कुनै दुई विस्तारित एकाइहरू एक स्थानमा समान परिवेश वा सन्दर्भमा छन् भने ती समरूप वा समस्तर हुन् यद्यपि अर्को कुनै स्थानमा तिनको परिवेश समान नभए पनि ती समान नै मानिन्छन् । वास्तवमा ह्यारिसले वाक्यभन्दा माथि पनि व्याकरण हुन्छ जसलाई समस्तरीय संरचनाका दृष्टिले नियमबद्ध गर्न सकिन्छ, भन्दै वितरणात्मक समरूपताबाट कुनै पाठभित्रको भाषिक एकाइहरूका वर्गलाई देखाउने नवीन विधि सङ्कथन विश्लेषण हो भनी तर्क र व्याख्या

गरे । परन्तु यो सङ्कथन विश्लेषणको विधि प्रयोगयोग्य र प्रतिफलयोग्य छ वा छैन भनी उनले सोधेको प्रश्नको उत्तर लामो समयसम्म पनि कसैले दिएनन् (कौल्थार्ड, सन् १९८५, पृ. ४) ।

माथि प्रस्तुत नेपाली पाठको वितरणात्मक समरूपतामा पहिलो र दोस्रो वाक्यमा रहेका समान (आदर्श) परिवेश 'सहन्छु' र 'सहन्न' तथा पहिलोका समरूप 'म आगो' र 'अन्याय' हुन् अनि दोस्रोका 'म तृष्णा' र 'तिरस्कार' हुन्, तेस्रो र चौथो वाक्यका समान परिवेश 'सहन्छु' र 'सहन्न' नै हुन् अनि तिनका समरूप 'मेरो शिर उडाऊ बरु त्यो' र 'तर कोही परायाले टेके' हुन् ।

लक्ष्मीप्रसाद देवकोटाको 'सुनको बिहान' बालकविताको पाठांशमा 'रे' को समान परिवेशमा आएका 'सुनको दिन एक उदाउँछ' जस्ता समरूपहरूलाई सजिलै देखाउन सकिन्छ :

सुनको दिन एक उदाउँछ रे
यस देश खुलीकन आउँछ रे
रँगिला सब बादल छाउँछ रे
जल चञ्चल भैकन गाउँछ रे (स्रोत : फेसबुक)

मिचेलको विनिमय संरचनाकेन्द्री सङ्कथन विश्लेषण

टी. एफ. मिचेल (सन् १९५७) ले भाषाको सन्दर्भपरक अध्ययनका लागि क्रयविक्रयमा आधारित संवादात्मक सङ्कथनको धारणा ल्याएर विनिमय संरचनालाई देखाउने कार्य सन् १९५७ मा प्रकाशित लेख "The Language of Buying and Selling in Cyrenaica : A Situational Statement" मा गरे । मिचेलले नै सर्वप्रथम पाठको सङ्कथन संरचनाको परीक्षण गरे । उनले बजारमा वक्ता र श्रोता सहभागीहरू संलग्न भएको किनबेचमा आधारित अन्तरक्रियात्मक संवादात्मक संरचनालाई वाक्यको संरचनाभन्दा माथिको भाषिक प्रयोग वा पाठको समग्र संरचनाको निरीक्षणमा केन्द्रित गरे । कथोपकथन संरचनामा विभिन्न चरणहरू हुन्छन् ।

सहभागीहरू समीपवर्ती जोडा बनेर सवाल-जवाफ गर्दा दुवैको सहकारी कार्य हुन्छ, तिनीहरूले विभिन्न सन्दर्भहरू प्राप्त गर्छन् । क्रयविक्रयमा विनिमयका तीन प्रमुख श्रेणी हुन्छन्— बजारका लिलामीहरू, बजारका कारोबारहरू र किनबेचका कारोबारहरू । तीनमध्ये पछिल्ला दुई मुख्यतः सन्दर्भद्वारा भिन्न हुन्छन् । सन्दर्भहरूले खास ५ चरणहरू साभेदारी गर्छन्— (१) अभिवादन, (२) बिक्रीका वस्तुबारेको सोधपुछ, (३) बिक्रीको वस्तुको जाँच, (४) मोलतोल वा दरभाउको घटाघट र (५) अन्तिम निर्णय । यो एउटा आदर्श संरचना हो । यसमा कहिलेकाहीं १ र २ नहुन सक्छन्, ३ र ५ नबोलीकन गर्न सकिन्छ । मिचेलको विशेष रुचि अन्तर्क्रियाहरूका क्रममा हुने चरणहरूका तरिकाहरूको विश्लेषणमा, सहकारी कार्यमा भाषाको प्रयोगको विधिमा अनि सिङ्गो पाठमा भाषाको अर्थ परिस्थितिगत सन्दर्भमा कसरी लुकेको हुन्छ भन्ने खोजनमा केन्द्रित छ । मिचेलको विनिमय संरचनाको विश्लेषण नमुना :

व्यक्तित्व कारोबारी कुराकानी चरण

क्रेता (ग्राहक)— (सामानतिर देखाउँदै) यो भाँडाको कति पछ, साहुजी !	२
विक्रेता (पसले)— (ग्राहकको पोसाकतिर हेरेर) त्यो त निकै महँगो छ ।	२
क्रेता (ग्राहक)— भन्नोस्, कति पछ त ?	२
विक्रेता (पसले)— दुई हजार पाँच सय ।	४
क्रेता (ग्राहक)— ओहो ! धेरै महँगो भाउ गर्नुभो नि ।	४
विक्रेता (पसले)— भाउ नै बढेको छ अहिले । लाने नै भए २ हजार दिनुस् ।	४
क्रेता (ग्राहक)— पन्ध्र सयमा दिनुहुन्छ कि दिनुहुन्न ? दिनुहोस् न ल ।	
(निस्कन खोज्दै पसलको ढोकासम्म पुग्छ ।)	४
विक्रेता (पसले)— ल अन्तिम दाम है तपाईंलाई, मात्र अठार सय दिनुस् ।	४

कुराकानीका सबै स्थितिमा सबै चरणहरू नआउन पनि सक्छन् र यिनको कुनै खास क्रम पनि नहुन सक्छ ।

विनिमय संरचनामा सहभागी वक्ता-श्रोता संगसंगै हुनेहुँदा अभिवादन आदिका प्रश्नोत्तरका क्रियाकलापमा, कुराकानीका एकाइ बनेर पालैपालो वक्ता र श्रोताका शृङ्खलाबद्ध भूमिकाका प्रकार्यपरक कार्य आपसी सहकारितामा सम्पन्न हुन्छ र वार्तालाप सोभो हुनेहुँदा यान्त्रिक हुन्छ । यसरी मिचेलले वाक्यभन्दा माथिको सङ्कथनका एकाइको भाषिक व्यवहारको अध्ययन गरी सङ्कथन विश्लेषणको विकासमा महत्त्वपूर्ण योगदान गरे । उनले सङ्कथनको पाठका पदावली, उपवाक्यहरूको प्रयोग गर्ने भाषिक व्यवहारलाई सूत्रबद्ध/नियमबद्ध गर्न सकिने देखाई पाठको प्रकार्यपरक अध्ययन गरे । भाषिक व्यवहारका चरणगत अध्ययनलाई जाँचेर कथ्य भाषिक रूप पूर्ण वाक्यका संरचनामा नदेखिन सक्छन् तसर्थ तिनको अर्थलाई सन्दर्भबाट बुझ्न सकिन्छ भन्ने धारणा स्थापित गरे ।

डेल हाइम्सको सङ्कथन विश्लेषणको जातिसिद्धान्त

यस खण्डमा हाइम्सद्वारा प्रवर्तित सङ्कथन विश्लेषणको जातिसिद्धान्तको पृष्ठभूमि देखाई मूलभूत विश्लेषण पद्धतिको सूक्ष्म विश्लेषण गरेर योगदानको मूल्याङ्कन गरिएको छ ।

पृष्ठभूमि

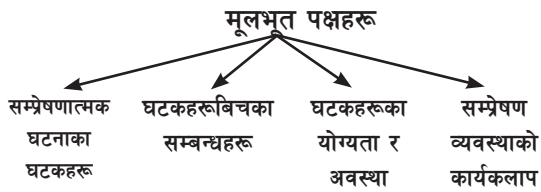
डेल हाइम्स (सन् १९६४) ले भाषिक सम्प्रेषणको जातिवादी पद्धतिको विकास गरी भाषाको अध्ययन यसको प्रयोग गरिने सामाजिक परिवेश र संरचनासँग जोडेर भाषिक अध्ययननिमित्त सामाजिक दृष्टिकोण प्रदान गरे (म्याक्कार्थी, सन् १९९१, पृ. ५) । सन् १९६२ मा The Ethnography of Speaking नामक लेख प्रकाशित गरी जातिवादी पद्धतिको खोजतिर लागेका हाइम्सले सन् १९६४ मा यसलाई अझ विकसित गर्दै 'सम्प्रेषणको जातिसिद्धान्त' (The Ethnography of Communication) भन्ने लेखद्वारा भाषिक विश्लेषणको जातिवादी सिद्धान्त ल्याएका हुन् । यो भाषिक प्रयोगलाई सामाजिक सन्दर्भमा विश्लेषण गर्ने सिद्धान्त हो । यसले सङ्कथन विश्लेषणलाई जातिवादी पद्धतिसँग जोड्ने महत्त्वपूर्ण कार्य गर्‍यो । जातिसिद्धान्तका

अध्ययनहरू मौखिक अन्तर्क्रियाका साथ सञ्चालित हुन्थे, जसलाई सबभन्दा पहिले सम्प्रेषणको जातिसिद्धान्तका ढाँचामा हाइम्स (सन् १९६४) ले लिए र यसबाट विशेषतः सामाजिक-सांस्कृतिक समुदायका भाषिक व्यवहारहरूको अध्ययन गरियो (हाइल्यान्ड र पाल्ट्रिज, सन् २०११, पृ. ८८) । भाषाविज्ञान अर्थ र सामाजिक सन्दर्भबाट टाढिएको प्रसङ्ग उल्लेख गर्दै हाइम्सले प्रयोगार्थविज्ञानले जोड दिएजस्तै भाषाको सम्प्रेषण घटना र सङ्केत प्रकार्यहरूको खोजीमा लाग्नुपर्ने बताए । सामाजिक सन्दर्भहरू र सम्प्रेषणका प्रकार्यहरूको अध्ययनमा लागी विचारमा पाइने सन्देश र सन्दर्भहरूबिचको बहुसोपानिक सम्बन्धहरूको अध्ययन गर्नेतर्फ केन्द्रित भए । भाषाविज्ञानको मानवशास्त्रीय महत्त्व केलाउनतर्फ प्रवृत्त हुनुपर्ने औल्याए । सम्प्रेषणात्मक रूप र प्रकार्य वा अर्थबिचको एकीकृत सम्बन्धमाथि प्रकाश पारे । प्रकार्यात्मक स्तरमा हुने बेबी टक, ड्रिङ्किङ टक, फेस वर्क आदिको र ल्याबोवको अन्तर्वार्ता विधिको चर्चा गर्दै सम्प्रेषणात्मक घटनाहरूमा सन्दर्भको भूमिकालाई केलाई भाषिक व्यवहारको समग्र संरचनाको अध्ययनतर्फ लाग्नुपर्ने बताए (वुड्स, सन् २००६, पृ. xiv) । जातिवादी सिद्धान्तका रूपमा उनले एकीकृत रूपमा सम्प्रेषणात्मक रूप र प्रकार्यको अध्ययनमा ध्यान दिए । हाइम्सको सङ्कथन विश्लेषण सिद्धान्त 'स्पिकिङ मोडल' हो जसले सङ्कथन स्थिति वा परिवेशमा आधारित हुने ठहर्‍याउँछ (रेन्केमा तथा सुबर्ट, सन् २०१८, पृ. ४९-५२) । बढीजसो अध्येताहरू यसलाई 'इथ्नोग्राफिक अप्रोच' मान्छन् (फिना र जर्गाकोपोलौ, सन् २०२०, पृ. ८४) । 'इथ्नोग्राफिक' अध्ययनहरू कथ्य अन्तर्क्रियाको सहभागितामा सञ्चालित हुन्छन् र सामाजिक-सांस्कृतिक समूहहरूका विशेष भाषिक व्यवहारहरूको अध्ययनमा केन्द्रित हुन्छन् (हाइल्यान्ड र पाल्ट्रिज, सन् २०११, पृ. ८८) ।

जातिसिद्धान्तका मूलभूत पक्षहरू

जातिसिद्धान्तका मानवशास्त्रीय उद्देश्यहरूबिचका सम्बन्धहरूबाट चार ओटा मूलभूत पक्षहरूको अध्ययन गरिन्छ—

- (१) सम्प्रेषणात्मक घटनाका घटकहरू
- (२) घटकहरूबिचका सम्बन्धहरू
- (३) घटकहरूका योग्यता र अवस्था
- (४) सम्प्रेषण व्यवस्थाको कार्यकलाप

आरेख १ : जातिसिद्धान्तका मूलभूत पक्षहरू

सम्प्रेषणात्मक घटनाका घटकहरू (Components of Communicative Event)

जातिवादी विश्लेषणको केन्द्रीय पक्ष सम्प्रेषणात्मक घटना हो । सम्प्रेषणात्मक घटना भनेका भाषिक समुदायका सम्प्रेषणात्मक आदतहरू वा अभ्यासहरू हुन् । सम्प्रेषणात्मक घटनामा धेरै प्रकारका घटकहरूको सहउपस्थिति हुन्छ र ती घटकहरूमा यी कुराहरू पर्छन्—

- (१) सम्प्रेषणात्मक घटनाका सहभागीहरूका विभिन्न प्रकारहरू— प्रेषकहरू र प्रापकहरू, सम्बोधकहरू र सम्बोधिहरू, दोभाषेहरू (व्याख्याताहरू) र प्रवक्ताहरू आदि, (२) विभिन्न उपलब्ध धाराहरू/प्रवाहहरू र तिनको प्रयोगका माध्यमहरू— बोलाइ, लेखाइ, छपाइ, ढोलबजाइ, फुकाइ, सुसेलाइ, गवाइ, मुख र शरीरको चलाइ, सुँघाइ, चखाइ, छुवाइका अनुभूति वा चेतना, (३) विभिन्न सहभागीहरूद्वारा साभेदारी भएका विभिन्न कोडहरू/सङ्केतहरू— भाषिक, पराभाषिक (सुर, मात्रा, तान), गतिक, साङ्गीतिक आदि, (४) ती परिवेशहरू (अन्य सम्प्रेषणसहित) जसमा सम्प्रेषणलाई स्विकारिन्छ, रोकिन्छ,

होस्याइन्छ, छोट्याइन्छ, (५) सन्देशका रूपहरू र तिनका विधाप्रकारहरू— मौखिक एकरूपीय वाक्यदेखि चतुर्दशपदी (सनेट) का मात्राहरू र संरचनाढाँचाहरू, धर्मोपदेशहरू, विक्रेताहरूका सुरलहरहरू अनि कुनै अन्य व्यवस्थित समयतालिकाहरू र शैलीहरूसम्मका कुराहरू, (६) सन्देश हुनसक्ने खालका वाक्यहरूका विषय र टिप्पणीहरू (टिपिक्स एन्ड कमेन्ट्स) र (७) सम्प्रेषणात्मक घटनाहरू आफैँ र तिनका प्रकारहरू तथा विशेषताहरू सर्वाङ्ग रूपमा— यी सबैलाई पूर्णतः जातित्वगत पद्धतिमा विश्लेषण गरिएको हुनुपर्छ र सांस्कृतिक व्यवहारलाई आधार बनाउनुपर्छ ।

घटकहरूबिचका सम्बन्ध (Relation between Components)

घटकहरूबिचका सम्बन्धहरू हुन्छन् । समुदाय सम्प्रेषणात्मक घटनाहरूका व्यवस्थाहरूमा व्यवस्थित भएको हुन्छ । यो अध्ययनको उद्देश्य समष्टि जातिविज्ञानको एक अङ्ग हो । समुदायमा होस् वा विशिष्ट घटनामा होस् त्यहाँ एउटा व्यवस्था हुन्छ त्यसैले घटकहरूबिच एकसाथ उपस्थित हुने पूर्ण स्वतन्त्रता हुन्छ कि हुँदैन हेर्नुपर्ने हुन्छ । काल्पनिक रूपले सहभागीहरू, धाराहरू/प्रणालीहरू, कोडहरू, विषयहरूको मेल हुन सम्भव छैन । घटकहरूबिचका सम्बन्धहरूको संरचनालाई समाजशास्त्रमा कामका गतिमा निर्देशित गरिन्छ । धेरै विद्वानहरूले सम्बन्धहरूका निश्चित संरचनाहरू, सहसम्बन्धहरू र वक्ताहरू, श्रोताहरू, परिवेशहरू र कोडका विशेषताहरूबिचका सहसम्बन्धहरूमा परिवर्तनका ढाँचाहरू तथा कोड घटकका सीमान्त अंशका बारेमा गहिरोसित छानबिन गरेका छन् । भाषाका सन्दर्भमा सम्बन्धहरूका संरचनाहरू सामान्य समाजशास्त्रीय, मनोवैज्ञानिक वा सांस्कृतिक धारणाहरूभन्दा विशिष्ट हुन्छन् । समाजमा प्रयुक्त कोडहरूका प्रकारहरू पनि त्यस्तै विशिष्ट हुन्छन् । अतः घटकहरूबिचका सम्बन्धहरू आफैँमा विशिष्ट प्रकृतिका हुन्छन् ।

घटकहरूका योग्यता र अवस्था (Capacity and State of Components)

घटकहरूका योग्यता र अवस्था सामान्य र विशिष्ट दुई प्रकारका हुन्छन् । योग्यताको परीक्षणका निम्ति 'सम्प्रेषण सिद्धान्त' वा 'सूचना सिद्धान्त' लाई लिइन्छ । प्रथमतः यसको अन्तर्निहित धारणालाई धाराहरू/प्रणालीहरू र कोडहरूका क्षमतासित अनि पछि समान रूपमा सबै सम्प्रेषणात्मक घटनाका घटकहरू र व्यवस्थाका घटनाहरूसँग विस्तार गरिन्छ । घटना आफैँका घटकहरूको अन्य सबै घटकहरूसितको सम्बन्धमाथि प्रकाश पाउँदा क्षमताको प्रारम्भ गर्न सकिन्छ । यसमा वातावरण वा परिस्थितिसँग भाषाको सम्बन्ध पहिले आउँछ, जसमा प्राकृतिक र सामाजिक दुवै कुरा पर्छन् । दोस्रो कोडको क्षमता र कोडका प्रयोक्ताहरूबिचको सम्बन्ध आउँछ, जसलाई ट्वोर्फका दृष्टिमा अभ्यस्त बानीबेहोराहरू र बोलाइका तौरतरिकाहरूबिचको सम्बन्ध मानिन्छ । यसमा कोडको मात्रा, परिस्थितिको सन्दर्भ हेरी सांस्कृतिक जोड, शब्दकोशको विस्तार र आर्थी क्षेत्रका लोक वर्गीकरणमा ध्यान दिइन्छ ।

सहभागीहरूका सन्दर्भमा विस्तारित र सङ्कुचित कोडहरूका प्रमुख चासोहरू तिनका भिन्नभिन्न सामर्थ्य र सम्पादन हुन् । वाचाल प्रदर्शनले पनि कोड घटकका सम्बन्धमा सहभागीका क्षमताहरूलाई दर्साउँछ । प्रयोगका विशिष्ट रूपहरू पनि हुन सक्छन्— कोडपरिवर्तन, अनुवाद क्षमता, भाषिकाहरूमाथिका पहुँचका श्रेणी वा तहहरू, आज्ञा वा नियन्त्रणमा सामाजिक रूपमा प्राप्त सुविधाका नियमहरू आदि । सहभागीका सम्प्रेषणात्मक कार्यहरू पनि सांस्कृतिक निर्णयहरू र सामाजिक वातावरणहरूले नियन्त्रित हुन्छन् । वक्ताका क्षमताहरू हेर्दा कोही 'धाराप्रवाह वक्ता' हुन्छन्, कोही अनेकौँ व्याकरणिक त्रुटिहरूसहित अकमकाउँदै बोल्ने 'सुस्त वक्ता' हुन्छन् जो सार्वभौम विशेषता नै हो ।

क्षमता घटनाअनुसार, सहभागीहरूका स्थितिहरूअनुसार, घटनाका प्रणालीहरूअनुसार, सहभागीहरूका मूल्य र विश्वासहरू, तिनका स्थितिहरू वा सामाजिक मर्यादाहरूअनुसार भिन्न हुन्छन् र तिनले सम्प्रेषणअनुसारका घटनाहरू निर्माण गर्न सहयोग गर्दै अन्य विशेषताहरूसमेतको निर्धारण गर्छन् । यसैले सहभागीहरू, तिनका व्यक्तित्वहरू, तिनका संस्कारहरू आदिले भाषाको संरचनामा केकस्तो प्रभाव पार्छन् भन्ने अध्ययन हुनुपर्छ ।

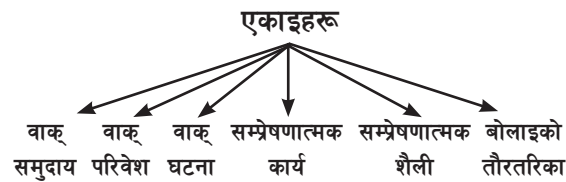
सहभागीहरूका लागि सम्प्रेषणात्मक घटनाहरूका उद्देश्यहरू सचेत र असचेत, प्रकार्यहरू इच्छाएका र नइच्छाएका, मानेका र नमानेका हुन्छन् अनि तिनलाई सहभागीहरूका संलग्न स्थितिहरूले निधो गर्ने मूल्यमान्यताहरू हुन्छन् । सहभागीहरूका प्रकार्यहरूका प्रकारलाई यी "इटिक ढाँचा" बाट केलाइन्छ— (१) प्रेषक वा सम्बोधकहरू, (२) प्रापक वा सम्बोधिहरू, (३) धारा वा प्रणालीहरू, (४) कोडहरू, (५) परिवेशहरू, (६) सन्देश-रूपहरू, (७) विषय र (८) घटना ।

सम्प्रेषण व्यवस्थाको कार्य (Act of Communicative System)

सम्प्रेषणको व्यवस्था हुन्छ । सम्प्रेषण वा सञ्चारको घटनालाई नियन्त्रण गर्ने समग्र व्यवस्था सूचना सिद्धान्त नै हो तथापि यसको सम्बन्ध माथि तेस्रो सन्दर्भसँग जोडिएकाले समग्र सञ्चार व्यवस्थालाई समेट्ने अर्को व्यवस्था सञ्चारसंयन्त्रविज्ञान सिद्धान्त (Cybernetics Theory) हुन्छ । सम्प्रेषणको जातिविज्ञानसम्बन्धी व्यवस्थाहरूको सिद्धान्त अहिलेसम्म अस्तित्वमा छैन तथापि यस सिद्धान्तका धारणाहरूलाई अँगालेर सम्प्रेषण व्यवस्थाका कार्यहरूको खोजी गर्न सकिने दृष्टिकोण हाइम्सले बताएका छन् । वस्तुतः प्राविधिक भाषिक आधार र जातिविज्ञानको सन्दर्भलाई जोडेर सङ्कथनका विविध कार्यहरू केलाउनुपर्नेमा हाइम्सको जोड छ ।

सम्प्रेषणको जातिसिद्धान्तका एकाइहरू (Units of Ethnography of Communication)

डेल हाइम्सले खासखास सन्दर्भहरूमा प्रयोग हुने भाषाको अध्ययन गर्ने सिद्धान्त निर्माण गरे । त्यतिखेर भाषिक अध्येताहरू स्वयम् भाषाकै शब्दहरू, वाक्यहरूको संरचनाको अध्ययनमा मात्र केन्द्रित भएकाले तिनीहरूले मानिसहरूले कुरा गरेका बेलाका समय र स्थानहरूजस्ता सन्दर्भहरूलाई भाषिक अध्ययनभित्र समावेश गरेनन् । यसैले मानिसहरू कसरी वास्तविक भाषाको प्रयोग गर्छन्, त्यसका संरचनाहरू केकस्ता हुन्छन् भन्ने तथ्य खोज्नमा हाइम्स लागे । हाइम्स (सन् १९७४) को 'कुराकानीको जातित्व' को प्रारम्भविन्दु नै भाषिक समुदायको व्यवहार वा कार्य हो जसमा मानिसहरूले एकअर्काका बिचमा सम्प्रेषण गर्दा केके कार्य गर्छन् भन्ने खोजिन्छ । त्यसैले उनले सम्प्रेषणात्मक कार्य (कुराकानी) लाई व्यवस्थित रूपमा अध्ययन गर्ने खासखास आधारभूत एकाइहरू प्रस्तावित गरे जो जातीय संस्कृतिकै सूचक ६ एकाइहरू हुन्- वाक् समुदाय, वाक् परिवेश, वाक् घटना, सम्प्रेषणात्मक कार्य, सम्प्रेषणात्मक शैली र कुराकानीका तौरतरिकाहरू ।

आरेख २: सम्प्रेषणको जातिसिद्धान्तका सूचक एकाइहरू

वाक् समुदाय (Speech Community)

जोन गुम्पर्ज (सन् १९६२) का अनुसार वाक् वा भाषिक समुदाय भनेको त्यस्ता मानिसहरूको समूह हो जसले प्रायः साझा कोड वा सङ्केतहरूको प्रयोग गर्छ । खास तरिकाले भाषिक सम्प्रेषण गर्दा त्यो अरू समूहहरूभन्दा भिन्न हुन्छ । हाइम्स (सन् १९७२) का अनुसार भाषिक समुदाय भनेको मानिसहरूको त्यस्तो समूह हो जसले कहाँ र कसरी बोल्नुपर्छ भन्ने बारेमा आफ्नै 'नियमहरू'

साभेदारी गर्छ । प्रयोक्ताहरूले अनलाइनमा कुराकानी गर्ने नियमहरू साभेदारी गरेमा तिनीहरू एउटै भाषिक समुदायका मानिन्छन् ।

वाक् परिवेश (Speech Situation)

वाक् परिवेश वाक् समुदायभित्र घटित हुन्छ । मानिसहरूले कुराकानी गर्दाको वा नगर्दाको समयलाई नै वाक् परिवेश भनिन्छ । उदाहरण हो- रेल चढ्दाको समय वा विद्यालयमा कक्षा लिँदाको समय । (सभिल-त्रोइक, सन् १९८२)

वाक् घटना (Speech Event)

वाक् घटनाको प्रारम्भ र अन्त्य बिन्दु हुन्छ । यसले त्यस्ता कार्यहरूलाई सूचित गर्छ जो वाक् प्रस्तुतिका लागि नियमहरू वा मूल्यहरू (Rules or Norms) द्वारा नियन्त्रित हुन्छन् (हाइम्स, सन् १९७४, पृ. ५२) । कुनै भोज वाक् परिवेश हो र भोजका विविध संवाद वाक् घटना हुन् ।

सम्प्रेषणात्मक कार्य (Communicative Act)

सम्प्रेषणात्मक कार्यहरू वाक्का ससाना एकाइहरू हुन् । यसले खास शब्दहरूको प्रयोगबाट कुनकुन कार्यहरू गरिए भन्ने बताउँछ । पसलहरूमा किनमेल गर्दा सामानका मूल्यहरू सोध्ने र दाम बुझाउने कार्यहरू यसका उदाहरणहरू हुन् ।

सम्प्रेषणात्मक शैली (Communicative Style)

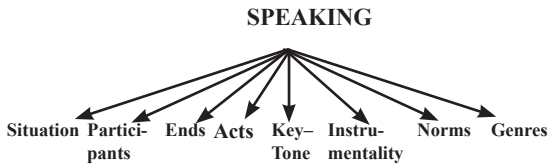
सम्प्रेषणात्मक शैलीले व्यक्तिको बोलाइको तौरतरिका वा ढाँचागत विशेषतालाई बुझाउँछ । कतिपय महिलाहरूका "पीडाहरूका कुरा" को भाषिक प्रयोग सम्प्रेषणात्मक शैली बन्छ । समस्याहरूका बारेको यस्तो शैली सामान्य र स्वाभाविक लाग्छ (ट्यानेन, सन् १९९४) । इजरायली वक्ताहरूका लागि तिनीहरूको प्रसिद्ध ठाडो बोली 'Dugri' (काट्रियल, सन् १९८६) सम्प्रेषणात्मक शैली ठहरिन्छ ।

बोलाइको तौरतरिका (Ways of Speaking)

बोलाइको तौरतरिकाले त्यस्तो कथन वा बोलीलाई बुझाउँछ जो माथिका अरू एकाइहरूभित्र परेको हुँदैन । यसले कथन वा वाक्का त्यस्ता शैलीहरूलाई बुझाउँछ जसलाई विभिन्न परिवेशहरू वा परिस्थितिहरू र घटनाहरूमा प्रयोग गर्न सकिन्छ । यस्ता वाक् संरचनाहरू संस्कृतिविशेषका विशेषताहरू हुन्छन् । टेलिफोनको उत्तर दिने विशेषतालाई बोलाइको तौरतरिका मान्न सकिन्छ (सेरलोफ, सन् १९६८) ।

सम्प्रेषणका जातिसिद्धान्तका एकाइहरूको अध्ययनका विधिहरू

हाइम्सले सम्प्रेषणका जातिसिद्धान्तका एकाइहरूलाई जाँच्ने केही विधिहरूलाई आठ अक्षरमा समेटेका छन्— S. P. E. A. K. I. N. G. । हाइम्सको 'SPEAKING' सिद्धान्तमा यिनीहरूलाई सन्दर्भका अत्यावश्यक तत्त्वहरू भनिएको छ (जोन्स, २०१२, पृ. ३०) । यसबाट सङ्कथन संरचित हुने तत्त्वहरूलाई स्पष्ट पारिन्छ (रेन्कोमा तथा सुबोर्ट, सन् २०१८, पृ. ५०-५१) । ती तत्त्वहरू हुन् :

आरेख ३ : स्पिकिङका विधिहरू

स्थिति (Situation) : कुराकानीका दृश्य र परिवेश ।

सहभागीहरू (Participants) : संलग्न सहभागीहरू, भूमिकाहरू र सम्बन्धहरू ।

उद्देश्यहरू (Ends) : सम्प्रेषणका लक्ष्यहरू ।

कार्यहरू (Acts) : कथनका कार्यहरू वा घटनाहरू ।

मूल स्वर (Key tone) : कथनको मूल भाव वा सन्देश ।

माध्यमहरू (Instrumentality) : सम्प्रेषण प्रवाहका धारा वा प्रणालीहरू ।

मूल्यहरू (Norms) : सम्प्रेषणका खास मूल्यहरू वा नियमहरू ।

विधाहरू (Genres) : कथनका सांस्कृतिक वा परम्परागत प्रकारहरू ।

निष्कर्ष

डेल हाइम्सद्वारा प्रवर्तित सङ्कथन विश्लेषणका लागि सम्प्रेषणको जातिसिद्धान्तले भाषाका लागि भाषा नभई मानवका लागि भाषा भन्ने नवीन दृष्टि स्थापित गरेको छ । यसले भाषालाई समग्र सम्प्रेषणको विषय मानी सपिरको मानवशास्त्रका कोणबाट भाषाको व्याख्या गरेको छ भने सस्युरको भाषालाई सङ्केतविज्ञानको एक अङ्ग मान्नुपर्ने दृष्टिबाट यसलाई मानवजातिका विशेषतः सांस्कृतिक व्यवहारमा देखिने सम्प्रेषणात्मक घटनाका रूपमा अर्थ्याएको छ । भाषाको अध्ययन भनेको परम्परित वाक्यव्याकरणको अध्ययन होइन त्यसभन्दा माथि समग्र सङ्कथनात्मक अभिव्यक्तिको सन्दर्भपरक व्यवहारमा देखिने समुदायगत सांस्कृतिक जातित्वको गहन धरातलमा आधारित सम्प्रेषण व्यवस्थाको बृहत् अध्ययन हो भन्ने मान्यता हाइम्सले प्रस्तुत गरेका छन् । यो मान्यता नै हाइम्सले सङ्कथन विश्लेषणको परम्परामा दिएको विशिष्ट योगदान हो । यस सिद्धान्तका आधारमा विश्वका मानवजातिले प्रदर्शन गर्ने बृहत् स्तरका मानव व्यवहारका रूपमा रहेका सांस्कृतिक सन्दर्भमा अभिव्यक्त हुने सम्प्रेषणात्मक घटनाहरूको भाषिक सङ्कथनको सूक्ष्म अध्ययन गर्न सकिन्छ ।

सन्दर्भ सामग्रीसूची

काट्रियल, टेमर/Katriel, T. (1986). *Talking straight dugri speech in Israeli Sabra Culture*. London : Cambridge University Press.

कौल्थार्ड, म्याल्कम/Coulthard, M. (1985). *An introduction to discourse analysis*

- (2nd ed.). London and New York: Routledge.
- गी, जेम्स पौल/Gee, J. P. (2011). *An introduction to discourse analysis: Theory and method* (3rd ed.). New York and London: Routledge.
- जोन्स, रोडनी एच/Jones, R. H. (2012). *Discourse analysis: A resource book for students*. London: Routledge.
- जोनस्टोन, बारबरा/Johnstone, B. (2008). *Discourse analysis* (2nd ed.). UK: Blackwell Publishing.
- ट्यानन, डेबोराह/Tannen, D. (1994). *Gender and discourse*. New York : Oxford University Press.
- पाल्ट्रिज, ब्रायन/Paltridge, B. (2006). *Discourse analysis: An introduction*. London: Continuum.
- फिना, एना डि तथा गिओर्गाकोपोलौ, एलेक्जेन्ड्रा/Fina, A. De & Georgakopoulou, A. (Eds.). (2020). *The cambridge handbook of discourse studies*. Cambridge: CUP.
- म्याककार्थी, माइकल/McCarthy, M. (1991). *Discourse analysis for language teachers*. Cambridge: CUP.
- मिचेल, टी. एफ./Mitchel, T. F. (1957). The language of buying and selling in cyrenaica : A situational statement. *Hesperis*, 44, 31-71.
- रेन्कामा, जान तथा सुबर्ट, क्रिस्टोफ/Jan, R. & Schubert, C. (Eds.), 2018, *Introduction to discourse studies*, Amsterdam: John Benjamins.
- वुड्स, निकोल/Woods, N. (2006). *Describing discourse: A practical guide to discourse analysis*. London: Hodder Arnold.
- सभिल-त्रोइक, मुरिल/Saville-Troike, M. (1982). *The ethnography of communication: An introduction*. UK: Blackwell Publishing.
- सेग्लोफ, इम्यानुएल ए./Schegloff, E. A. (1968). Sequencing in Conversational Openings. *American Anthropologist*, 70(6), 1075-1095.
- हाइम्स, डेल/Hymes, D. (1962). The ethnography of speaking. In Joshua A. Fishman (Ed.), *Readings in the sociology of language* (pp. 99-138), The Hague: Mouton De Gruyter.
- हाइम्स, डेल/Hymes, D. (1964). The ethnography of communication. *American anthropologist*, 66(6), 1-34.
- हाइम्स, डेल/Hymes, D. (Ed.). (1972). *Reinventing Anthropology*. New York : Pantheon Books.
- हाइम्स, डेल/Hymes, D. (1974). *Foundations in sociolinguistics: An ethnographic approach*. New York: Routledge.
- हाइल्यान्ड, केन तथा पाल्ट्रिज, ब्रायन/Hyland, K. & Paltridge, B. (Eds.). (2011). *The continuum companion to discourse analysis*. New York: Continuum.
- ह्यारिस, जेलिग/Harris, Z. (1952). Discourse analysis. *Language*, 28(1), 1-30.